

Szabó Lilla

„A nemzet a vérünk, a tüdőnk és a szívünk” Andreas Musolff *Political Metaphor Analysis* című könyvéről

George Lakoff és Mark Johnson 1980-ban *Metaphors We Live By* címen megjelent könyve megváltoztatta mindazt, amit a metaforákról addig gondoltunk. A kognitív nyelvészet által használt elmélet szerint a metaforákra nem csupán irodalmi művek díszítőelemeiként, az átlagember számára megfoghatatlan szóképekként és a nyelv tudatos manipulálásaként kell gondolnunk, hanem átszövük mindennapjainkat, nemcsak a beszéd, hanem a gondolat szintjén is. A címben idézett megállapítás a nemzetre vonatkozóan is metaforikus elképzelésen alapul, mégpedig a NEMZET TEST¹ metaforát jeleníti meg. Ez azt jelenti, hogy a nemzetet a test fogalmain keresztül ábrázoljuk, így válik értelmezhetővé például a „nemzethalál” kifejezés.

A politikai diskurzus különösen ismert arról, hogy szereplői számos metaforát alkalmaznak. Andreas Musolff *Political Metaphor Analysis: Discourse and Scenarios* című könyve amellel érvel, hogy a politikai metaforák tanulmányozásához olyan új megközelítésre van szükség, amely számba veszi azok diskurzustörténeti sajátosságait is. Elmélete szerint a politikai metaforák értelmezése nem statikus, hanem egyebek között a korszak és a kontextus is nagy szerepet játszik interpretálásukban. A politikai közegben használt metaforákat nem lehet elvonatkoztatni a beszélő mögöttes szándékától sem, amely lehet meggyőzés, értékítélet vagy az érzelmek manipulálása.

Musolff kifejti, hogy vizsgálódásának alapját Lakoff és Johnson azon kijelentése adja, amely szerint a metaforikus nyelvi kifejezések tanulmányozása elvezethet metaforikus fogalmaink, gondolataink, cselekvéseink megértéséhez. A második fejezet ezt azon az elképzelésen keresztül fejti ki, amely szerint a politikai nézeteltéréseket gyakran háborúként reprezentálja a média. Ezt példázza a brit Daily Telegraph-ban 2014. június 27-én megjelent cikk, amely szerint David Cameron akkori brit miniszterelnök „háborút indított” Brüsszel ellen. Ezzel nemtetszését fejezte ki az iránt, hogy Jean-Claude Juncker választották meg az Európai Bizottság élére. Musolff az eset taglalását követően korpuszalapú vizsgálódással bizonyítja, hogy mind a harccal, mind a háborúval kapcsolatos metaforák szisztematikusan jelennek meg az adatbázisokban összegyűjtött példákban. Ez alapján kijelenthető, hogy a háborúhoz és a harchoz köthető metaforák nem idegenek a politikai érvelésben egy, a fent említett helyzet lefestésére. Ebből következik, hogy a metaforáknak nagy szerepük van abban, hogy egy-egy témáról szóló diskurzust mely keretek között értelmezünk, ugyanakkor érdemes őket a szöveg szintjén, folyamatként elemezni.

A következő fejezetben a család metaforáin alapuló modell azt hivatott alátámasztani, hogy nem mindig egyértelmű, milyen módon kapcsoljuk össze a cél- és a forrástartományt (a céltartomány rendszerint elvontabb fogalmait a forrástartomány elemein keresztül próbáljuk értelmezni). Musolff ezen a ponton vezeti be a „scenario” fogalmát, amely – az eddig tárgyalt fogalmi metaforáktól eltérően – nem *a priori* értendő, hanem az egyes szövegekből kinyert adatok alapján határozzák meg. Példaként az Európai Unióról szóló cikkekből nyert adatbázist hozza, amelyekben az unióra számos esetben a család metaforái segítségével hivatkoznak. A szövegek elemzéséből kiderül, hogy a metafora két tartományán belül értelmezhető az EU mint család. Ennek egyik példája, amikor a tagállamok vagy vezetőik a többi taghoz képest rokonként jelennek meg; az újságok egy része például Angela Merkel német kancellárra mint anyára utal. Van azonban egy másik tartomány is, amely Musolff szerint romantikus kapcsolatként jeleníti meg a tagállamok közti viszonyokat. Így például már Nagy-Britannia EU-ból való kilépési kérelme előtt is szerelmi, illetve házassági problémaként utalt a sajtó a két fél közötti nézeteltérések sorozatára. A fejezet rávilágít arra, hogy a politikai metaforák nem feltétlenül stabil elemei nyelvünknek és gondolkodásunknak. A politikai témájú cikkek azt mutatják, hogy a médiában megjelenő diskurzus képes ezeket kreatívan alakítani és használni.

1 A kognitív nyelvészeti konvenciók nyomán jelen szövegben a kiskapitális formátum használata azt jelzi, hogy a szóban forgó meghatározás nem létezik a nyelvben, ugyanakkor a vele kapcsolatos metaforikus kifejezések fogalmi alapját alkotja.

Musolff a scenario fogalmát tovább tárgyalva a „Britain at the heart of Europe” [Britannia Európa szívében] kifejezésen keresztül mutatja be, hogy a TEST elemeit felhasználó metaforát John Major volt brit miniszterelnök 1991-es beszéde óta a politikai szféra és a sajtó is széles körben felhasználta. A metaforák használata és a hozzájuk kapcsolt értelmezések azonban nem állnak meg sem időben, sem az országhatárokon belül. A könyv ötödik fejezete abból indul ki, hogy a nyugati gondolkodás Platón és Arisztotelész nyomán a nemzet (állam) mint test konceptualizációt nagymértékben a magáévá tette. Musolff példái szerint ezen elgondoláshoz kapcsolható kifejezések megjelennek a keresztény intézményektől kezdve Shakespeare művein át napjaink politikai párbeszédéig. Érvéle szerint azonban a nemzet (állam) mint test a különböző történelmi emlékek miatt máshogy interpretálható az angol, a német és a francia nyelvekben. Míg az angol nyelvű médiadiskurzusban az úgynevezett „body politic” [test-politika] számos alkalommal előfordul, addig arányaiban kevesebbszer található testhez köthető kifejezések a francia és a német sajtóban. A német nyelvben például Musolff három, egymástól jól elkülönülő elemet említ: ezek 1) a „politischer Körper” [politikai test], amelyet leginkább az angol nyelvű forrásokhoz hasonlít, 2) a „Körper des Staates” [az állam teste], amelyet bármelyik nemzetre vagy azok összességére vonatkozóan alkalmaznak, illetve 3) a „Volkskörper” [népi test]. Az utóbbi már igencsak kikopott a közbeszédből, illetve bizonyos csoportok nyelvhasználatára korlátozódott, ugyanis az ide tartozó nyelvi elemek a náci zsargon részeit képezték. E történelmileg súlyosan terhelt jelentés miatt az ehhez hasonló kifejezések már-már tabunak számítanak. A francia nyelvű példák közül az látható, hogy a franciák különbséget tesznek a társadalmi, a választói és a politikai „test” között, amely különbségtételt Musolff a felvilágosodás egyik vezető személyiségéhez, Rousseau-hoz vezet vissza. E példákon keresztül ugyan látjuk, milyen befolyást gyakorolhattak a történelmi események, az egyes gondolkodók, a közvélemény a metaforák használatára, Musolff konklúziójában mégis kifejti, hogy ezeket nagy valószínűséggel nem mindig használják tudatosan a beszélők. Feltehetően a francia iskolákban például Rousseau gondolatait részletesen megismertetik a gyermekekkel, azonban a köznapi beszélgetés során mégsem tudatosan alkalmazzák a test tartományába tartozó metaforákat.

A fenti megállapítások azonban nem zárják ki, hogy bizonyos érdekcsoportok manipulálják a politikai diskurzusban már meglévő metaforákat. A szerző a hatodik fejezetben azt fejti ki, hogy egyes társadalmi csoportokat miként jelenítenek meg a politikai szintén „parazitaként”, kihasználva a biológiai és társadalmi tartományok közötti összefüggéseket. A napjainkban már offenzívnek számító metafora eredete a náci propagandagépezetre vezethető vissza, amely a zsidókat parazitákhoz hasonlította. A parazita metafora jelentése a történelmi kontextus tükrében számos változáson ment keresztül. Musolff értelmezése szerint a mai, társadalmi értelemben vett, pejoratívan használt parazita biológiai metaforára vezethető vissza: az összehasonlítás alapját a növény- és az állatvilágban létező élősködők adják. Bár a náci rezsim megszűnt, a metafora a mai napig szerepel a közbeszédben, és Musolff szerint a bevándorlókra vonatkozóan egyes idegenellenes fórumok is gyakran használják. E megfigyelés vezet arra a megállapításra, hogy a metaforákat a társadalmi és a politikai megnyilvánulások alkalmával nem csupán azért használják a politikusok, a bloggerek vagy a fórumozók, mert azok univerzálisan kódolva vannak a gondolkodásukban vagy a politikai diskurzusban. A könyvben található empirikus kutatás szerint a brit bevándorlás témáját érintő közbeszédben aktív véleményalkotás folyik a parazitametafora alkalmazását illetően. Mindez rámutat arra, hogy az adott scenario felépítésekor használt metaforákat tudatosan értelmezzük, ezért az egy-egy közüggel kapcsolatban kiépített diskurzus során a scenario és a metaforák alkalmazása komoly felelősséget ró a politikusokra.

A hetedik fejezet az egyes nemzetek megszemélyesítését Benjamin Netanjahu izraeli miniszterelnök 2011-es ENSZ-beszédével vezeti be, amelyben az „Israel has extended its hand” [Izrael kezét nyújt] kifejezést használja a békekötés érdekében. A metaforák e fajtája a nemzetekre vonatkozóan szintén nem pusztán univerzális metaforaként értendő; kommunikatív értelemben a megszemélyesítés szintén a diskurzus során létrehozott scenariokon keresztül nyer értelmet, nagyban befolyásolják a szociokulturális körülmények. A szerző mind történelmi, mind közelmúltbeli példákon keresztül részletezi, hogy a nemzet megszemélyesítését a politikai diskurzusban azért fontos tárgyalni, mert az adott scenariokon keresztül egy-egy szituációba ágyazva a jelenség más és más üzenetet hordoz.

A nyolcadik fejezetben Musolff empirikus adatokon keresztül is bemutatja a politikai metaforák értelmezését. A különböző országokból származó egyetemi hallgatók által kitöltött kérdőívek eredményei szerint a metaforák interpretációja nagyban függ az egyének kulturális háttérétől. A szerző ugyan kiemeli, hogy a felmérés statisztikailag nem reprezentatív, mégis kétségtelen, hogy új távlatokat nyit a politikai metaforák tanulmányozása terén. A fejezet

egyik kiemelkedően fontos felvetése, hogy a konceptuális metaforák értelmezése nyelvi közösségenként eltérő lehet, amit Musolff az eltérő diskurzusgyakorlatoknak tud be.

A kilencedik, záró fejezet a scenario-elemzést helyezi el a metaforák tanulmányozásának világában. Musolff szerint az általa felvázolt elemzési mód kiegészíti a metaforák kutatásának eddigi eszköztárát, mivel mind a diskurzustörténeti beágyazottságot, mind a metaforák multifunkcionális mivoltát figyelembe veszi. A könyvben számos példát találunk arra, hogy egy-egy metaforát nem csupán kultúránként (például nemzet és test fogalmait összekapcsolva), hanem egy bizonyos politikai eseménysorozat (Nagy-Britannia és az Európai Unió kapcsolata) kapcsán is újraértelmezhetünk, többletjelentéssel tölthetünk meg. Musolff szerint a politikai metaforákhoz kapcsolódóan mindez azt is jelenti, hogy a beszélők valamilyen szinten tisztában vannak azzal, hogy e metaforákat nem szó szerint kell értelmezni, így tudnak rájuk reflektálni. A könyv zárógondolatai azt helyezik előtérbe, hogy a politikai metaforák jelentésformálásában kiemelkedő szerepük van az azokat használóknak.

Andreas Musolff könyvében a politikai metaforákon keresztül egy új elemzési módot vázol fel, amelynek egyik legnagyobb érdeme az, hogy rávilágít: a metaforákat nem csupán statikus módon érdemes vizsgálni. Számos történelmi és korunkbeli példán keresztül mutatja be, hogy a beszélők a politikai metaforákat aktívan értelmezik, azoknak a kontextustól, a korszaktól, a kulturális háttértől függően más és más jelentéseket tulajdonítanak. E megfigyelések fontos szempontot nyújthatnak a politikai diskurzust tárgyaló elemzésekhez, hiszen mind a politikusok megnyilvánulásai, mind az azokról megjelent médiatermékek esetében fontos lehet, hogy bizonyos kifejezések miért használatosak. Ennek megértésében fontos szerepet játszhat a könyvben tárgyalt megközelítés, amely szerint az egy-egy metaforához kapcsolható történeti megfontolások (vagyis az, hogy az idők során azok milyen módon, mely kontextusban jelentek meg) sem elhanyagolható szempontok. (Musolff, Andreas: *Political Metaphor Analysis: Discourse and Scenarios*, London: Bloomsbury Academic, 2016, 194 oldal, 27.99 GBP.)

Szabó Lilla az Eötvös Loránd Tudományegyetem anglisztika szakán végzett, jelenleg a Budapesti Corvinus Egyetem Társadalmi Kommunikáció Doktori Iskolájának hallgatója. Főbb érdeklődési területe a kognitív nyelvészet, az angol morfológia és a jelentéstan. Email: lilla.szabo5@stud.uni-corvinus.hu